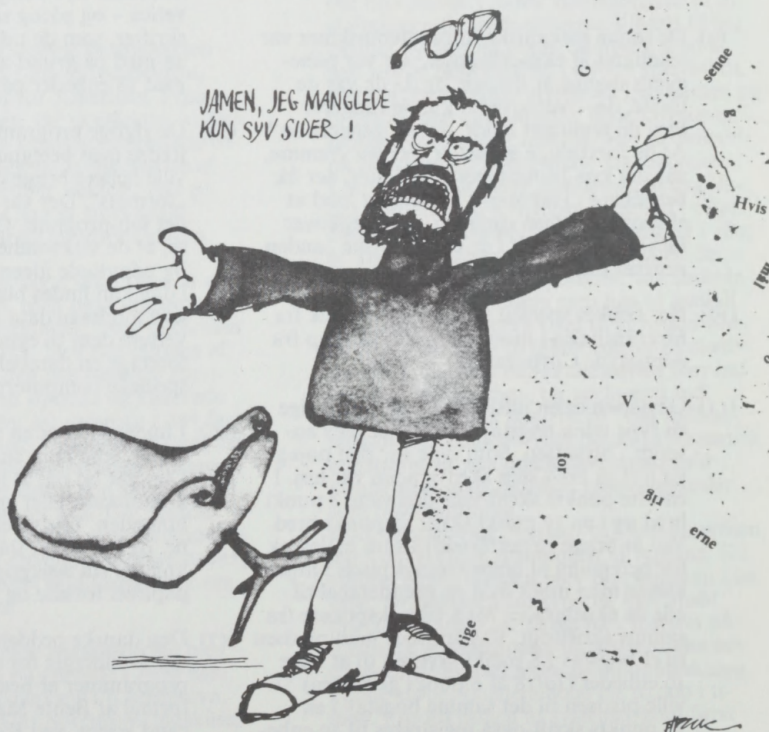

LITTERART

Byrådsformanden Sv. Nielsen i Paris ønsker,
at billigtøjene kunne forsvinde i løbet af tre år.

JAMEN, JEG MANGLEDE
KUN SYV SIDER !

Prose

Austin Grandjean

... er tålmodigt!

Vi har, eller får, næsten alle hver dag papir af den ene eller anden slags mellem hænder. Utallige er de formål det opfylder. Vi skriver et brev, eller måske blot en huskeseddel, vi langer en hundredlap til busmanden og får et klippekort eller en billet i stedet, vi skriver attester og blanketter. Vi læser avis og pakker fisk ind i det – eller meninger. Der er nogle der får papir på hinanden, og desværre, også nogle der tages afsked med – på gråt. Man kan vifte med det, som Neville Chamberlain gjorde det, da han sagde: „Peace in our Time.“; og så er der iøvrigt en meget langvarig tradition for at trykke bøger på det.

„Papiret i vore gamle Bøger er ofte gult og plettet – vi har aldrig været stærke i at anvende smukt Papir – men der er Grund til at tro, at Papiret nuomstunder, der ser fint, glat og elegant ud, vil se endnu værre ud om et eller to Aarhundreder.“ skriver F.Hendriksen i 1884.

I en artikel om papirets holdbarhed „Fortiden smuldrer“ (Berlingske Tidende, 20. september 1987) udtaler Poul Steen Larsen: „Forlagene sætter økonomien over alt andet.“ Udtalelsen går på urimeligheden i, at skønlitterære førsteudgaver blot findes trykt på træholdigt papir, mens flerfarvede fagbøger, hvis indhold ofte hurtigt forældes på grund af den hastigere udvikling, „trykkes på holdbart papir“ som han udtrykker det.

Det er muligt, at Poul Steen Larsen har haft den danske forlægger Svend Nielsens udtalelse (Tegnet kommentar af Poul Holck i Politiken, november 1971) om at han ville ønske at billigbøgerne kunne forstøve i løbet af tre år, i tankerne, men endnu et citat af Hendriksen kan også bruges:

„Det er sandt, at Prisbilligheden spiller en uhyre Rolle for Øjeblikket. Det er godt og vel, at gode Bøger nu kan fås meget billigt. Vi bør komme endnu længere frem paa denne Vej. Men ved Siden deraf er der, selv i vore smaa Forhold, Lejlighed til at gøre ædelt Arbejde, og ofte kan et smukt Resultat naas blot ved i Tide at lægge en fornuftig Plan, skænke Opgaverne lidt mere Omtanke, ...“

Lad os hive Henrik Pontoppidan: *Det forjættede Land* ud af reolen. Den ser vi på i forskellige udgaver som kan fortælle lidt om hvad der er sket i løbet af 100 år.

Førsteudgaven kostede i 1892	kr. 4,75
For 50 år siden, i 1938,	
kostede bogen	kr. 6,75
9. udgave, som sendtes på markedet	
i 1960, blev solgt for	kr. 24,75
og den seneste udgave, som Paperback	
i 3 bind, skulle læseren i 1979	
betale	kr. 114,- for.

En række faktorer spiller ind, og der er ikke her grund til at sammenligne bøgernes pris med en pakke cigaretters, som det ofte sker. Men at papirets pris er steget voldsomt, og dermed også har været medvirkende til at bøgerne er blevet dyrere, er et faktum. Blot inden for de sidste 10 år er et stykke træfrit offset-papir steget med 70%. Medvirkende årsager hertil siges at have været japanske opkøb og oliekrisen i midten af 70'erne; den almindelige markedsregel, at efterspørgslen øger prisen, en tredie. I 1888 blev der på årsbasis udgivet omkring 300 titler i Danmark, 100 år senere er tallet over 10.000.

I.

Der gik en Mand og pløjede oppe paa de store Agre norden for Vejlbj. Det var en yngre, højbygget Skikkelse i en lappet Sækkelærreds Kittel, med røde Muffediser om Haandleddene og plumpe Skaftestøvler, hvorfra Stropperne stak op paa bægge Sider af Benklædernes Knæposer. Paa hans Hoved sad en falmet Plyshat, under hvis kvarterbrede Skygge der hang et langt, af Sol og Vind bleget Nakkehaar, og ned over hans Bryst bølgede et stort lyst Skæg, der undertiden af Blæsten førtes hen over den ene Skulder. Hans Ansigt var magert, Panden høj og udadvælveth, Øjnene store, lyse, milde.

En halv Snes Alen over hans Hoved kredsede en Flok Krager, hvoraf snart et, snart et andet Par slog sig ned i den friske Plovfure bag ham og dér en Tidlang fulgte ham næsten lige i Hælene; de gjorde blot et lille forsigtigt Hop ud til Siden, hver Gang han ved et Ryk i Tømmen

1*

Henrik Pontoppidan: Det forjættede Land, 1892. Papirformat, falset, ubeskåret: 183 × 117 mm
Skrift: Engelsk Antikva (Bourgeois) 9/11 sat på 16½ cicero.

Når man kigger på omstående forstørrelse af skriftbilledet til en af de første udgaver af „Det forjættede Land“ ser det ikke ud til at bogtrykker Thiele har været rigtig ved muffen. Ellers havde han vel kunnet betjene forlæggeren, P.G. Philipsen, med typer der var mindre læderede end de ses her. På dette tidspunkt var det også almindeligt, at ordmellemlumene var af ½ gevierts størrelse.

I.

Der gik en Mand og pløjede oppe paa de store Agre norden for Vejlbj. Det var en yngre, højbygget Skikkelse i en lappet Sækkelærreds Kittel, med røde Muffediser om Haandleddene og plumpe Skaftestøvler, hvorfra Stropperne stak op paa bægge Sider af Benklædernes Knæposer. Paa hans Hoved sad en falmet Plyshat, under hvis kvarterbrede Skygge der hang et langt, af Sol og Vind bleget Nakkehaar, og ned over hans Bryst bølgede et stort lyst Skæg, der undertiden af Blæsten førtes hen over den ene Skulder. Hans Ansigt var magert, Panden høj og udadhvælvvet, Øjnene store, lyse, milde.

En halv Snes Alen over hans Hoved kredsede en Flok Krager, hvoraf snart et, snart et andet Par slog sig ned i den friske Plovfure bag ham og dér en Tidlang fulgte ham næsten lige i Hælene; de gjorde blot et lille forsigtigt Hop ud til Siden, hver Gang han ved et Ryk i Tømmen

1*

Lad os bladre lidt i *Det forjættede Land*. Papiret i 1892-udgaven er træfrit og ganske almindeligt glittet stykke trykpapir som vi kender det helt op i 1950-60erne under betegnelsen glittet E masse. Man må undre sig over at forlæggeren har valgt at trykke en ren tekstbog på glittet papir. For lærebøgernes vedkommende hed det sig

dengang, at bøgerne blev tyndere og fyldte mindre i skoletaskerne, men man tog åbenbart ikke læsefunktionelle hensyn, for lyskilden reflekteres i den glittede overflade og generer læseligheden. Ikke mindst på grund af den spinkle skrift og de store ordmellemlerum.

FØRSTE BOG

I

Der gik en Mand og pløjede oppe paa de høje Agre nordenfor Vejlbj. Det var en højbygget Skikkelse i en grov Sækkelærreds Kittel, med røde Muffediser om Haandleddene og plumpe Skaftestøvler, hvorfra Stropperne stak op paa begge Sider af Benklædernes Knæposer. Paa hans Hoved sad en falmet Plyshat, under hvis kvarterbrede Skygge der hang et langt, af Sol og Vind bleget Nakkehaar, og ned over hans Bryst bølgede et stort, lyst Skæg, der undertiden af Blæsten førtes hen over den ene Skulder. Hans Ansigt var magert, Panden smal og dybt indsunken over Tindingerne, Øjnene store, lyse, milde.

En halv Snes Alen over hans Hoved kresede en Flok Krager, hvoraf snart et, snart et andet Par slog ned i den friske Plovfure bag ham og en Tidlang fulgte ham næsten lige i Hælene, idet de blot gjorde et lille forsigtigt Hop ud til Siden, hver Gang han ved et Ryk i Tømmen søgte at fremskynde sine to magre og tungt ludende Plovhestes sindige Gang.

Denne Mand var Sognepræsten til Vejlbj og Skibberup — Emanuel, som han slet og ret lod sig kalde af sine Sognebørn, „den moderne Apostel“, som nogle mindre venligt sindede Kolleger i Nabosognene spydigt plejede at benævne ham. Trods Dragten og det uplejede Haar og Skæg var det ogsaa let at se, at han ikke var nogen almindelig Bondemand. Dertil var hans Skikkelse for leddeløs, Skuldrene for smalle og lavthængende. Hænderne var nok blaarøde og svulne, men de havde ikke den uforholdsmæssige Størrelse, som de faar hos Folk, der

7. udgave, 1938. Papirformat, falset, ubeskåret: 105 × 140 mm. Skrift Klassisk Antikva (Bourgeois) 9/11 sat på 21½ cicero.

9. udgave, 1960. Papirformat, falset, beskåret: 220 × 138 mm. Skrift Granjon 10/12 sat på 23 cicero.

FØRSTE BOG

I

Der gik en Mand og pløjede oppe paa de høje Agre nordenfor Vejlbj. Det var en højtbygget Skikkelse i en grov Sækkelærreds Kittel, med røde Muffediser om Haandleddene og plumpe Skaftestøvler, hvorfra Stropperne stak op paa bægge Sider af Benklædernes Knæposer. Paa hans Hoved sad en falmet Plyshat, under hvis kvarterbrede Skygge der hang et langt, af Sol og Vind bleget Nakkehaar, og ned over hans Bryst bølgede et stort, lyst Skæg, der undertiden af Blæsten førtes hen over den ene Skulder. Hans Ansigt var magert, Panden smal og dybt indsunken over Tindingerne, Øjnene store, lyse, milde.

En halv snes Alen over hans Hoved kresede en Flok Krager, hvoraf snart et, snart et andet Par slog sig ned i den friske Plovfure bag ham og en Tidlang fulgte ham næsten lige i Hælene, idet de blot gjorde et lille forsigtigt Hop ud til Siden, hver Gang han ved et Ryk i Tømmen søgte at fremskynde sine to magre og tungt ludende Plovhestes sindige Gang.

Denne Mand var Sognepræsten til Vejlbj og Skibberup – Emanuel, som han slet og ret lod sig kalde af sine Sognebørn, „den moderne Apostel“, som nogle mindre venligt sindede Kolleger i Nabosognene spydigt plejede at benævne ham. Trods Dragten og det uglejede Haar og Skæg var det ogsaa let at se, at han ikke var nogen almindelig Bondemand. Dertil var hans Skikkelse for leddeløs. Skuldrene for smalle og lavthængende. Hænderne var nok blaarøde og svulne, men de havde ikke den uforholdsmæssige Størrelse, som de faar hos Folk, der fra Barnsben har maattet tumle med svære Byrder. Heller ikke havde Ansigtet den rette, ensfarvede mørke, læderagtige Bondehud, men var skjoldet og oversaaet med smaa hvide Pletter.

Det var en raakold Formiddag i Begyndelsen af Marts. En stødvis Vind førte usammenhængende Taagemasser hen over Landet. I det ene Øjeblik indhylledes Egnen i en uldgraa Damp saa tæt, at man ikke kunde se fra den ene Ager til den anden; i det næste kunde et eneste Vindstød drive Dunsterne bort og kun efterlade en lav Røg langsmed Agerfurterne, mens et blegt Sollys langsomt trængte sig frem mellem Himlens tunge og sorte Skyer. I saadanne Øjeblikke kunde man fra den

Første bog

I

Der gik en mand og pløjede oppe på de høje agre nordenfor Vejlbj. Det var en højbygget skikkelse i en grov sækkelærreds kittel, med røde muffediser om håndleddene og plumpe skaftestøvler, hvorfra stropperne stak op på bægge sider af benklædernes knæposer. På hans hoved sad en falmet plyshat, under hvis kvarterbrede skygge der hang et langt, af sol og vind bleget nakkehår, og ned over hans bryst bølgede et stort, lyst skæg, der undertiden af blæsten førtes hen over den ene skulder. Hans ansigt var magert, panden smal og dybt indsunken over tindingerne, øjnene store, lyse, milde.

En halv snes alen over hans hoved kresede en flok krager, hvoraf snart et, snart et andet par slog sig ned i den friske plovfure bag ham og en tidlang fulgte ham næsten lige i hælene, idet de blot gjorde et lille forsigtigt hop ud til siden, hver gang han ved et ryk i tømme søgte at fremskynde sine to magre og tungt ludende plovhestes sindige gang.

Denne mand var sognepræsten til Vejlbj og Skibberup – Emanuel, som han slet og ret lod sig kalde af sine sognebørn, »den moderne apostel«, som nogle mindre venligt sindede kolleger i nabosognene spydigt plejede at benævne ham. Trods dragten og det oplejede hår og skæg var det også let at se, at han ikke var nogen almindelig bondemand. Dertil var hans skikkelse for leddeløs, skuldrene for smalle og lavthængende. Hænderne var nok blårøde og svulne, men de havde ikke den uforholdsmæssige størrelse, som de får hos folk, der fra barnsben har måttet tumle med svære byrder. Heller ikke havde ansigtet den rette, ensfarvede mørke, læderagtige bondehud, men var skjoldet og oversået med små hvide pletter.

Det var en råkold formiddag i begyndelsen af marts. En stødvis vind førte usammenhængende tågemasser hen over

5

Gyldendals Paperbacks, 1978. Papirformat, falset beskåret, lumbecklimet: 200 × 121 mm. Skrift: Times 10/12 sat på 21 sicero.

Der gik en mand og pløjede oppe på de høje agre nordenfor Vejlbj. Det var en højtbygget skikkelse i en grov sækkelærreds kittel, med røde muffediser om håndleddene og plumpe skaftestøvler, hvorfra stropperne stak op på bægge sider af benklædernes knæposer. På hans hoved sad en falmet plyshat, under hvis kvarterbrede skygge der hang et langt, af sol og vind bleget nakkehår, og ned over hans bryst bølgede et stort, lyst skæg, der undertiden af blæsten førtes hen over den ene skulder. Hans ansigt var magert, panden smal og dybt indsunken over tindingerne, øjnene store, lyse, milde.

En halv snes alen over hans hoved kresede en flok krager, hvoraf snart et, snart et andet par slog sig ned i den friske

Times er mange ting. I 1979-udgaven ser man hvorledes fotosatsen i ukærlige hænder bliver klattet og ubehagelig. Om det er fremkalderen der ikke har haft den rette temperatur eller det er pladekopien det er galt belyst – eller begge dele – er svært at sige. Og så er der oven i købet skåret en korrekturlinie skævt ind! Nu om dage er fotosatsen blevet meget bedre, med optisk korrekte bogstavmellemlinjer og uden hoppende bostaver.

Udgaven fra 1938 er trykt på et dejligt stykke træfrit papir, der i dag ser så godt som nyt ud, har en struktur som opfanger lysreflekserne, er fyldigt men smidigt.

Den seneste ordinære udgave, fra 1960, er trykt på uglittet Tryk E, altså også træfrit. Den papirkvalitet, uglittet og matglittet, blev brugt overordentligt meget inden for dansk bogproduktion i de år. Erik Ellegaard Frederiksen fik desuden indført den såkaldte *tone 2* som var betegnelsen for at papiret var tilsat lidt okker farvestof som gjorde læsningen mindre anstrengende, fordi kontrasten mellem tryk og papir blev mindre.

Den senest udsendte udgave, fra 1979, er en såkaldt Paperback. Papiret er 282

fra DfP, et af de træholdige trykpapirer man ophørte at fremstille for få år siden. Man behøver nok ikke at vente 10 år med at se den papirkvalitet gulne, og når papirbacks desuden er lumbeck-limede og teksten oftest er nedfotograferet fra en tidligere ordinær udgave, bliver begrebet til en tvivlsom kulturforeteelse.

Når papirproduktionen er sammensat som den er i dag, er det forårsaget af ønsker fra trykkerier som udfører opgaver for industrien (og vel i første omgang reklamebranchen). Kravene er „flothed“, pågængelighed og hvad der er rimeligt nok, produktionsegnet. Det resulterer i blankt papir som skinner særlig fint når det er påtrykt motiver i 4 farver. Det må gerne være træholdigt, dets levetid er kort, og det er optisk bleget, hvilket gør det *meget* hvidt. I svensk TV behandlede man for nyligt foreningen af Vättern og omtalte blandt andet, at fabrikationen af optisk bleget papir på en derværende papirfabrik forenede på grund af de kemiske forbindelser. Man opfordrede publikum til at acceptere og anvende papir der var mere gulligt.

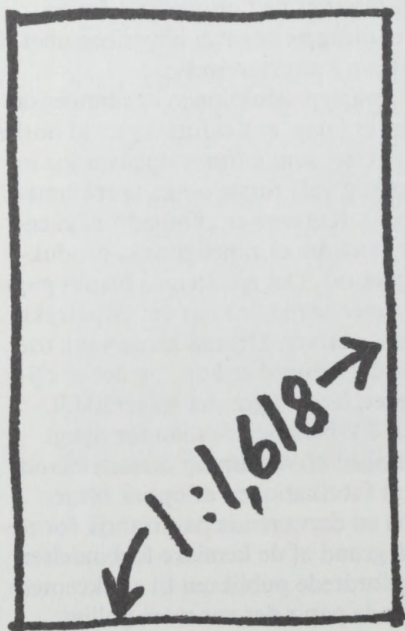
Og det er jo ret interessant, at det tonede papir som giver behageligere kontrast og bedre læseforhold heller ikke griser! Der fremstilles dog også matbestrøgne kvalliteter som tilgodeser de læsefunktionelle krav som publikum må stille til både lære- og fagbøger.

Endnu i slutningen af 1940erne undervistes der på Fagskolen for Boghaandværk i papirformater som kaldtes *Propatria*, *Bikube*, *Postil*, *Median* og *Superroyal*, for at nævne nogle stykker. Disse betegnelser stammede oprindeligt fra vandmærker, men blev senere formatangivelser.

Enhver der har skønlitteratur fra 30erne eller 40erne stående i reolen vil kunne se, at disse bøger er bredere i proportionen end de bøger som fremstilles i dag. Det mest almindeligste romanformat dengang var 210×150 mm.

I 1952 udgav Politikens forlag en lille, men væsentlig tryksag, *Forlæggernes lille Papirtabel*, udarbejdet af Jokum Smith og Bo Bramsen.

Udgangspunkterne for dens tilblivelse var ønsket om at udnytte såvel papirma-

skiner som trykkemaskiner mest rationelt, samtidig med at man reetablerede et renaissance-ideal på formatområdet, det gyldne snit ($1 : 1,618$) som udtrykt i det almindeligst anvendte romanformat er 210×130 mm, altså 20 mm smallere end tidligere, og uden spild. De typografiske linier blev kortere og lettere at læse, altsammen forhold som indførtes på Gyldendal i 1954 da den typografiske tilrettelægning etableredes som en selvstændig funktion inden for produktionsprocessen. I al væsentlighed er disse proportioner grundlaget for den danske romanproduktion endnu i dag. Skønlitteraturen trykkes på træholdigt papir – man begyndte i 60erne med den oversatte – en følgevirkning af den økonomiske udvikling. Illustrerede lære- og fagbøger trykkes oftest som nævnt på matcoated papir som tilgodeser læsefunktionen. Egendommeligt nok, er der dukket et „modsat“ problem op i den sammenhæng. Trykfarven tørrer blankt op på det matte papir og så er vi reelt lige vidt.

Hundrede år senere har man konstateret, at papirfremstillingen omkring midten af 1800-tallet ændrede kemi, og at det er syreindholdet der med tiden gulner produktet. Amerikanerne gør noget ved det, De forenede Papirfabrikker også. Man tilgodeser en række krav til holdbarhed i det såkaldte *permalife* papir, hvis kemiske detaljer særligt interesserede henvises til papirfabrikkerne om.

Først og sidst er det dog vigtigt, at det færdige trykresultat yder såvel illustrationer som tekst retfærdighed, at billederne står jævnt og rent i gråtonerne, trykkes ud i slagskyggerne, og at skriftens karakteristika ikke ændres eller forflygtiges ved ujævn farveføring.

Men udover at alliere sig med trykkeren må man også tage reproduktionsfotograf, litograf og pladekopist i ed, fordi bogens grafiske tilblivelse er et samspil af mange mennesker. Hendriksens ord om at *skænke Opgaverne lidt mere Omtanke* har nok større gyldighed end nogensinde.